

افزایش روند دلارزداپی در مناسبات تجاری میان کشورها

دکتر عباس دهقانی

دکتری علوم سیاسی

پایان سیطره دلار، موضوعی که اگرچه در گذشته نیز مطرح بوده است اما در ماه‌های اخیر، به دلایلی همچون مقابله یا مهار سیاست استفاده از دلار به عنوان ابزار تحریم، تسهیل مبادلات ارزی بر مبنای پول و ناپایداری و افزایش بدهی آمریکا، شاهد شتاب گرفتن روند آن به صورت عملی در جهان هستیم. در این گزارش در پی واکاوی این مسئله هستیم که آیا سیطره اقتصادی آمریکا بر تبادلات بین‌المللی پایان یافته است؟!

کارشناسان یکی از دلایل افول دلار را شکل‌گیری واحد پولی یورو می‌دانند که از سوی دولت‌های غربی اروپایی همسوی آمریکا شکل گرفته است. از دیدگاه کارشناسان، دلارزدایی رابطه مستقیمی با منافع ملی کشورها دارد و سبب شده است کشورهای بیشتری به سمت اجرای چنین سیاستی حرکت کنند.

آنچه که از گفته‌های سردمداران دولت‌ها مشخص می‌شود، این است که این فرایند در کشورهای چین، روسیه، ونزوئلا، سوریه، هند، برزیل، اندونزی، عربستان و امارات با برنامه‌ریزی منسجم دنبال می‌شود. گزارش‌های دولتی این کشورها نشان می‌دهد که این کشورها فرایند جایگزینی دلار با ارزهای محلی به ویژه یوان را در روابط تجاری خود آغاز کرده‌اند.

فرصت‌ها و تنگناهای دلارزدایی

عبور از دلار که سیطره آن، سایه سنگینی بر اقتصاد کشورهای مخالف آمریکا انداخته است، امروز برای ایران، روسیه، چین و بسیاری دیگر از کشورها، به الزامی انکارناپذیر تبدیل شده است. با این حال، زمانی این مهم به یک واقعیت بیرونی در جامعه بین‌المللی تبدیل می‌شود که بتواند کشورهای بیشتری را به خود جلب کند. همین شرط، اهمیت حضور اروپایی‌ها را در دلارزدایی روشن می‌کند.

به تازگی اعلام شد معامله گاز مایع بین شرکت ملی نفت چین و شرکت توتال فرانسه با یوان تسویه شد. بسیاری از ناظران بین‌المللی و اقتصاددانان، این مهم را آغاز فرایند دلارزدایی به دست فرانسه در اروپا دانستند، با وجود این، برخی نیز با توجه به دیگر معاملات اصلی فرانسه، سرعت وقوع چنین پدیده‌ای را در اروپا و حتی

روند دلارزدایی شتاب گرفته است، مسئله‌ای که این روزها رسانه‌های مختلف بین‌المللی به آن اشاره دارند. نشریه آمریکایی «بلومبرگ» در گزارشی که به تازگی منتشر کرده است، به کاهش اعتبار آمریکا، عواقب وحشتناک دلارزدایی بر اقتصاد آن، افزایش بدهی دولت آمریکا و مشکلات مالی‌اش پرداخته است و ضمن اعلام اینکه «هیمنه واشنگتن شکسته شده»، سرنوشت آمریکا را با سرنوشت روم باستان مقایسه کرده است که سرانجام سقوط کرد.

بسیاری از تحلیل‌گران اقتصادی در دهه گذشته، به افول اقتصادی آمریکا اشاره داشته‌اند، مسئله‌ای که تحلیل‌گران اقتصادی نیز به آن اذعان دارند. دلارزدایی از دهه‌های گذشته، در دستور کار دولت‌ها قرار گرفته است و این موضوع تازه‌ای نیست. شکل‌گیری سازمان‌هایی همچون «بریکس» یا ایجاد واحد پولی همچون یورو نیز در راستای دلارزدایی در جهان شکل گرفته است.

دلار با شتاب به سمت سقوط

از دیدگاه کارشناسان، چند دهه‌ای است که افول هژمونی اقتصادی آمریکا آغاز شده است. بارها در محافل سیاسی و آکادمیک بین‌المللی این موضوع مطرح شده است اما به تازگی با توجه به تغییر رفتار چین و روسیه در مبادلات بین‌المللی، نمود بیشتری پیدا کرده است. آمارهای بین‌المللی نیز مؤید این مسئله است؛ به طور مثال درصد ذخایر دلاری بانک‌های مرکزی دولت‌ها به کمتر از ۶۰٪ رسیده است که پایین‌ترین میزان، در ربع قرن اخیر به شمار می‌آید و نشانه‌ای از کاهش سلطه آن است.

از آن در معاملات نفتی توسط تولیدکنندگان نفتی در تحریم، خود عامل کاهش اثرگذاری دلار آمریکا بر اقتصاد جهانی بوده است.

در مقوله معایب، اولین نکته، اتکا و وابستگی کشورهای ثروتمند به ایالات متحده می‌شود. نه تنها به اقتصاد آمریکا بلکه به سیاست‌ها، جنگ‌افروزی‌ها، بدهی‌ها و هرآنچه سیاست‌گذار آمریکایی تصمیم بگیرد. به واسطه پذیرش سیستم دلار، این کشورهای ثروتمند، از دست دادن استقلال پولی، حق مالکیتشان و همچنین آسیب‌پذیری بیشتری را در برابر نفوذ خارجی تجربه کرده‌اند. برعکس، این سیستم برای ایالات متحده، مزایایی مانند به دست آوردن قدرت، اعتبار و نفوذ سیاسی بیشتر به ارمغان آورده است.

آغاز فرایند دلارزدایی برای آمریکا، زنگ خطر است. ارزش ارز ملی این کشور در شرایط دلارزدایی کاهش می‌یابد و برای اقتصاد آمریکا به‌ویژه مضراتی جدی مانند تورم بالا و افزایش بیکاری به همراه خواهد داشت. قیمت واردات از کشورهای خارجی، گران‌تر و قیمت مواد اولیه وارداتی تا حد غیر قابل قبولی سرسام‌آور خواهد شد.

همچنین رقابت برای کالاهای صادراتی کم می‌شود؛ زیرا ارزش دلار آمریکا کاهش خواهد یافت؛ بنابراین، حجم معاملات و خدمات مورد نیاز کاهش خواهد یافت که این امور، حذف اهرم‌های اثرگذاری اقتصادی این کشور و در نتیجه این فعل و انفعالات، کاهش اثرگذاری سیاسی آمریکا را نیز در پی خواهد داشت. با این حال، پرسش اینجاست که در کجای روند دلارزدایی هستیم؟

در این کشور، بسیار آرام ارزیابی کردند. نوشتار زیر به بررسی وضعیت کنونی دلارزدایی در سطح بین‌المللی اختصاص یافته است.

دلارزدایی به کاهش تسلط دلار آمریکا بر بازار جهانی، به‌ویژه دلار آمریکا به‌عنوان واحدهای ارزی برای تجارت و خدمات اشاره دارد. این فرایند به معنای جایگزینی دلار آمریکا به‌عنوان ارز مورد استفاده برای تجارت نفت و یا سایر کالاها است.

دلار آمریکا برای ذخایر ارزی، ذخایر بانک مرکزی بیشتر کشورها و توافقنامه‌های تجاری دوجانبه استفاده می‌شود. با این حال، کاهش ارزش آن به معنای کاهش ارزش دارایی‌ها به‌ویژه طلا، نقره و حتی قراردادهای کشاورزی و دیگر فلزات گران بها است که در این صورت، متولیان امر از حذف استفاده از دلار آمریکا به‌عنوان واحد معامله و به عبارت بهتر دلارزدایی حمایت می‌کنند؛ این کاهش ممکن است ناشی از بدهی‌های بالای آمریکا باشد.

از سوی دیگر، تغییرات در روابط بین‌الملل و درگیری‌های ژئوپلیتیکی نیز روند دلارزدایی را تحریک می‌کند. آمریکا تحریم‌های مالی و اقتصادی شدیدی را علیه ایران و روسیه اعمال و استفاده از دلار آمریکا را محدود کرده است. به نظر می‌رسد ایران، روسیه و سایر کشورها به‌ویژه پس از آغاز جنگ روسیه با اوکراین در فوریه ۲۰۲۲، در راه دلارزدایی کامل قرار گرفته‌اند.

دلارزدایی، مزایا و معایب دارد. مزایا شامل تقویت ارزش‌های ملی، افزایش استقلال سیاست پولی و کاهش آسیب‌پذیری در برابر تحریم‌های آمریکا برای کشورهایمانند ایران، کره شمالی و روسیه است. در حال حاضر، یوان، ارز چین در بازار جهانی برای مبادله، به رسمیت شناخته نمی‌شود ولی استفاده

در سه سال گذشته، به‌ویژه در جریان کووید-۱۹، عرضه بیش از حد دلار آمریکا به دلیل احتمال لغو دلارهای نفتی، چاپ بیش از حد پول و افزایش سقف بدهی دولت ایالات متحده، خود پیشران‌های دلارزدایی بوده‌اند. در آغاز این فرایندها، به دلیل اثر دلارزدایی، نتیجه بعدی یعنی نرخ تورم بالا و نرخ بهره بالا تجربه شده است. در کنار آن، به دلیل لغو دلارهای نفتی، برخی از کشورها از ارزهای دیگر برای تجارت و خدمات استفاده کرده‌اند که مقدار زیادی از ارز آمریکا به بازارهای پولی ایالات متحده بازگشته است.

وجود نقدینگی بیش از حد در بازار، سبب تورم بالا می‌شود و برای سرکوب تورم، نرخ بهره افزایش می‌یابد. در همین حال، به دلیل عدم وجود رقابت برای تجارت به دلیل ارزش پایین ارز، بسیاری از شرکت‌ها منحل خواهند شد پس از آن، رکود اقتصادی بزرگی ممکن است رخ دهد که در فاصله‌ای نه چندان دور از آن هستیم و حتی احتمال دارد اوراق قرضه دولت آمریکا و بازار سهام به دلیل کاهش ارزش دلار سقوط کنند. در حال حاضر، دولت آمریکا دست‌وپای می‌زند تا از این آشفتگی اقتصادی با عواقب بسیار جدی آن، خود را برهاند و به همین سبب، خرج‌های سیاسی برای حضور جهان‌گسترش در عرصه ژئوپلیتیکی را، برای مثال در خاورمیانه بسیار کم کرده است و می‌توان گفت بودجه توجه و تمرکزش فقط به مرزهای چین کاهش یافته است.

دلارزدایی، در ترکیب اجزایش علاوه بر اشتباهات اقتصادی آمریکا که ارزش دلار را کاهش داده است، نیازمند مؤلفه‌های اثرگذار دیگری هم بوده است؛ یکی از آن‌ها، چالشگران نظم بین‌المللی هژمون محور آمریکا است. در سال‌های اخیر، چندین کشور به‌ویژه چین،

روسیه، ونزوئلا، برزیل، کره شمالی و برخی از کشورهای خاورمیانه مانند عربستان سعودی صادرکننده نفت، با ترکیبی از ملاحظات ژئوپلیتیک، اقتصادی و استراتژیک، راه دلارزدایی را در پیش گرفته‌اند.

چین، روسیه و اتحادیه اروپا، گام‌های مشخصی برای کاهش اتکای خود به دلار آمریکا در مبادلات بین‌المللی و بازارهای مالی به‌ویژه برای معاملات نفتی برداشته‌اند. چین در حال مذاکره با روسیه، عربستان سعودی و برخی از کشورهای آمریکای جنوبی و حالا فرانسه، برای تجارت نفت و مشتقات آن با استفاده از یوان است.

از مجموع این سطرها می‌توان دریافت دلارزدایی تا حد زیادی قریب‌الوقوع است و اقتصاد جهانی و بیشتر کشورها به‌ویژه چین، ترکیه، برزیل و مصر تمایل داشته‌اند این اتفاق بیفتد. آنها در ۱۰ سال گذشته، اقداماتی را برای دور شدن از دلار در تجارت دوجانبه انجام داده‌اند و به یافتن شرکای تجاری غیردلاری در دایره تجارت خود ادامه داده‌اند.

به لحاظ اقتصادی، باید گفت دلارزدایی یک تغییر مثبت در بازار جهانی است؛ زیرا سبب ایجاد هماهنگی سیستم‌های معاملات مالی جهانی و افزایش رقابت عادلانه بین هر کشور برای تجارت می‌شود.

دست‌کاری ارز در گذشته، یک مشکل جدی بود و این مشکل با انتقال آرام از دلار به ارزهای دیگر و ارزهای ملی می‌تواند بهبود یابد. در همین راه، کاهش شکاف اقتصادی بین کشورهای مختلف، یکی دیگر از مزایای مهم دلارزدایی خواهد بود. برخلاف اینکه منافع بالقوه دلارزدایی تحت تأثیر سیاست‌های پولی ایالات متحده قرار نمی‌گیرد اما خطری برای تجارت

باره، احسان خاندوزی، سخنگوی اقتصادی دولت، گفته است: «سه‌م دلار در تسویه‌های تجاری ما به حدود ۱۰٪ کاهش پیدا کرده است. پادشاهی دلار در دهه‌های گذشته، رانت ویژه‌ای در حوزه اقتصادی و سیاسی خلق کرده بود و امروز، سیاست‌های کاهش وابستگی به دلار در بیشتر کشورها از جمله آسیا دنبال می‌شود.» بنا به گفته وزیر اقتصاد و دارایی، دولت سیزدهم در تعاملات دوجانبه با شرکای مهم اقتصادی خود مثل روسیه، ترکیه و چین، به دنبال کاهش وابستگی به دلار و استفاده از ارزهای ملی است.

او کاهش وابستگی به دلار را یک سیاست اقتصادی جدی در این دولت خواند. مسئله‌ای که «هادی بیگی نژاد»، نماینده مردم در مجلس شورای اسلامی نیز بر آن صحنه می‌گذارد. این نماینده مجلس شورای اسلامی معتقد است جمهوری اسلامی ایران دارای ظرفیت‌های لازم برای کاهش تأثیر دلار بر اقتصادش است. او در این باره می‌گوید: «دلارزدایی از اقتصاد

وجود دارد و باید دولت ملت‌ها به دنبال جایگزینی به عنوان ذخیره کشور باشند.

ظهور ارزهای ذخیره جایگزین، توسعه بازارهای مالی عمیق و نقدشونده و همچنین ایجاد چارچوب سیاستی معتبر و شفاف در این راه ضروری است. با توجه به آنچه حدیث آن رفت، توصیه‌هایی سیاستی برای ایران به صورت زیر خلاصه خواهد شد.

از دیدگاه کارشناسان، تحریم‌های روسیه از جمله مسدود کردن ذخایر بانک مرکزی این کشور، تسهیل مبادلات ارزی بر مبنای پول ملی شرکای تجاری، ناپایداری و افزایش بدهی آمریکا و نگرانی از بروز بحران بانکی، از دلایل شتاب دلارزدایی در دنیا است.

دلارزدایی در ایران

در ایران نیز دلارزدایی یکی از راهکارهایی است که از سوی مسئولان همواره برای بهبود شاخص‌های اقتصادی مطرح شده است. در آخرین اظهار نظر در این

کشور، نیازمند برنامه ریزی منسجم و پایدار است. امضای پیمان‌های پولی دوجانبه را برای کاهش تأثیر دلار بر اقتصاد کشور باید در دستور کار قرار دهیم.»

گام‌های جدی دولت سیزدهم در راستای دلارزدایی یکی از چالش‌های همیشگی در اقتصاد ایران، وابستگی به دلار و نظامات پرداخت مبتنی بر دلار در تجارت با سایر کشورها بوده است. این مسئله از یک سوبه دلیل تحریم‌ها، تجارت خارجی را با محدودیت و افزایش هزینه‌های عملیاتی همراه کرده است و از سوی دیگر سبب افزایش تقاضا برای دلار با هدف تأمین مالی واردات می‌شود که در نتیجه، افزایش نرخ ارز را به دنبال دارد. دولت سیزدهم در دو سال گذشته سعی کرده است توسعه نظامات بانکی بین‌المللی با رویکرد خنثی‌سازی تحریم‌ها، توسعه سازوکارهای پرداخت خرد منطقه‌ای با کشورهای هدف و راه‌اندازی و اتصال زیرساخت‌های تبادلات پیام‌های مالی در مبادلات بانکی را با کشورهای هدف در دستور کار خود قرار دهد؛ برای مثال بر اساس آمار تجارت خارجی غیرنفتی کشور در سال ۱۴۰۱، ظرفیت پایاپای سازی بیش از ۵۰ میلیارد دلار (حدود ۴۵٪ کل تجارت خارجی کشور) از وجوه تجاری دوجانبه با کشورهای «چین، ترکیه، هند، پاکستان، عمان و روسیه» وجود داشته است. در حال حاضر، این اقدامات در قالب طرح «توسعه نظامات بانکی بین‌المللی» به عنوان اقدام اصلی برای دلارزدایی از اقتصاد، در دستور کار دولت قرار گرفته است. این طرح که به عنوان یکی از طرح‌های اولویت‌دار دولت در جلسه سوم اسفندماه سال گذشته ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی به ریاست معاون اول ریاست جمهوری تصویب شد، اقداماتی

عملیاتی برای کنار گذاشتن ارزهای واسط از جمله دلار، تسهیل مبادلات مالی و کاهش هزینه‌های جانبی در تجارت خارجی ارائه کرده است.

انعقاد پیمان پولی با روسیه، راه‌اندازی نماد روبل - ریال، افزایش مبادلات غیردلاری و استفاده از رمزارزها در معاملات از جمله دیگر اقدامات دولت سیزدهم در راستای دلارزدایی از اقتصاد است و همچنین رایزنی با کشورهای همسایه به ویژه عراق و بهبود وصول مطالبات ارزی، سبب افزایش درآمد ارزی دولت و کمک به قدرت کنترل و سلطه دولت بر بازار ارز شده است.

همچنین پیمان شانگهای پنجره‌ای جدید در حوزه‌های مختلف اقتصادی همچون حمل‌ونقل، انرژی، تجارت خارجی و سرمایه‌گذاری در سال‌های آینده را پیش روی ما قرار می‌دهد که از دلارزدایی از مناسبات اقتصادی به عنوان یکی از مهم‌ترین نتایج آن می‌توان نام برد.

از زمان شروع بحران در اوکراین و تحریم‌های غرب علیه روسیه، تسلط دلار بر اقتصاد جهانی با چالش‌های جدیدی روبه‌رو شده است؛ زیرا بسیاری از کشورهای جهان تلاش دارند از معاملات بیش از حد با پول ایالات متحده اجتناب ورزند تا در مواقع مقتضی، از آسیب‌پذیری خود بکاهند.

در واقع، نگرانی بسیاری از کشورها در مورد هژمونی آمریکا بر نظام مالی جهانی و توانایی این کشور در اعمال تحریم‌های اقتصادی، سبب شده است تا جایگزین‌های دیگری را برای محدود کردن سلطه دلار آزمایش کنند.

با وجود تلاش بسیاری از کشورها برای دلارزدایی از اقتصاد خود و جستجوی جایگزینی در سوبه حساب‌های

واحد اقتصادی جهان نتواند صورت حساب هایش را بپردازد، این امر دلار را به عنوان ارز ذخیره جهان و اوراق بهادار خزانه داری آمریکا به بستر بازارهای اوراق قرضه در سراسر جهان تبدیل خواهد کرد، به همین دلیل بسیاری از کشورها برای در امان ماندن از آسیب‌های بالا، ناگزیر به ایجاد تنوع در ذخایر ارزی و مبادلات تجاری خود هستند.

دومین اشتباه راهبردی دولت آمریکا که به ضرر حاکمیت دلار بر اقتصاد جهان تمام شد، استفاده بی‌رویه این کشور از ابزار تحریم علیه دیگران است. وضع تحریم‌های اقتصادی سبب شد که دلار به عنوان ارزش بین‌المللی عملاً به سلاحی برای تحت فشار قرار دادن سایر کشورها در سیاست خارجی آمریکا مبدل شود؛ از این رو بسیاری از کشورها تصور می‌کنند که ممکن است آمریکا در آینده، از این سلاح علیه خود آن‌ها نیز استفاده کند. به همین دلیل در پی دلارزدایی از اقتصاد خود و یافتن ارزهای جایگزین برآمده‌اند.

کاهش سهم دلار در تجارت

روشن است که زمانی دلار می‌تواند آقایی خود را در جهان حفظ کند که در کنار ارزش‌های ذاتی که دارد، بتواند نقش بزرگی در بازارهای سرمایه، تجارت و بدهی ایفا کند. تحلیل‌گران بین‌المللی معتقدند تا زمانی که اقتصاد جهانی در بازنگری کامل قرار نگیرد، دلار همچنان در صدر خواهد بود. بر اساس گزارش بانک تسویه بین‌المللی، دلار در آوریل سال گذشته ۸۸٪ از کل مبادلات ارزی را تشکیل می‌داد.

فدرال رزرو تخمین می‌زند که بین سال‌های ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۹، دلار ۹۶٪ از صورت حساب‌های تجاری در

تجاری و ذخایر خارجی، برخی از اقتصاددانان معتقدند که ارز ایالات متحده ممکن است برای مدت طولانی، ابزار پولی ایده‌آل در جهان باقی بماند. از نظر آن‌ها، تهدیدات دلار اغراق‌آمیز است و بعید به نظر می‌رسد که نقش کنونی پول آمریکا در اقتصاد جهانی، به این زودی‌ها در معرض چالش‌های جدی قرار گیرد.

با این حال گرایش بسیاری از کشورهای جهان به کنار گذاشتن دلار و انجام مبادلات اقتصادی با ارزهای ملی یا ارزی‌های جایگزین، نشان می‌دهد که عصر حاکمیت دلار بر تجارت جهانی با تهدیدهای جدی روبه‌رو است. برخلاف آنچه که عموماً تصور می‌شود، دلارزدایی از شرق آغاز نشد بلکه نخستین ضربه را خود آمریکایی‌ها به دلار وارد کردند؛ در واقع دولت آمریکا با دو اشتباه راهبردی، حاکمیت دلار در جهان را به چالش کشید؛

نخستین اشتباه راهبردی دولت آمریکا در ناتوانی به وضعیت اقتصادی این کشور نهفته است که همچنان نتوانسته است از سایه بحران سال ۲۰۰۸ خارج شود. این وضع سبب شد که هم‌اکنون ایالات متحده با یک بحران بدهی بزرگ روبه‌رو شود که در صورت عدم پرداخت، نه تنها اقتصاد این کشور آسیب‌پذیرتر می‌شود بلکه موقعیت دلار نیز در سطح جهان به عنوان یک ارز پرداختی یا ذخیره به خطر می‌افتد.

برخی از کارشناسان اقتصادی، بحران بدهی آمریکا را «مادر همه بحران‌ها» عنوان می‌کنند. با توجه به آنکه مذاکرات بر سر افزایش سقف بدهی ۳۱۰۴ تریلیون دلاری دولت آمریکا همچنان نامشخص است، نگرانی‌های زیادی درباره ناتوانی این کشور در بازپرداخت بدهی‌هایش به وجود آمده است؛ زیرا اگر بزرگ‌ترین

قاره آمریکا، ۷۴٪ در منطقه آسیا - اقیانوسیه، ۲۳٪ در اروپا و ۷۹٪ در بقیه جهان را به خود اختصاص داده است. براساس گزارش سوئیفت، پراستفاده‌ترین ارز در جهان برای پرداخت‌های بین‌المللی در ژانویه ۲۰۲۳ به ترتیب شامل دلار، یورو، پوند، ین، دلار کانادا و یوان بوده است. براساس این آمار، سهم دلار از کل پرداخت‌های بین‌المللی در سوئیفت در ژانویه ۲۰۲۳ به ۴۵.۴٪ رسیده است. سهم یورو ۳۳.۳٪، سهم پوند ۴.۵٪، ین ژاپن ۴.۳٪، دلار کانادا ۲.۲٪ و یوان نیز ۱.۳٪ بوده است.

افزایش سرعت دلارزدایی با تحریم

کارشناسان بین‌المللی می‌گویند ایالات متحده با استفاده از ارز خود به عنوان سلاحی در برابر دشمنان، جست‌وجوی جایگزین‌ها را تحریک کرده است. بر اساس گزارش «رویترز»، پس از حمله روسیه به اوکراین، آمریکا و متحدانش نزدیک نیمی از ۶۴۰ میلیارد دلار ذخایر ارزی این کشور را مسدود کرده‌اند. ایالات متحده همچنین مقادیر قابل توجهی از ذخایر ارزی افغانستان، ایران و ونزوئلا را هدف قرار داده است. بر همین اساس، بانک‌هایی که تحریم‌های آمریکا را دور می‌زنند، با جریمه‌های سنگین روبه‌رو هستند. به عبارتی سلاح‌سازی دلار، تنش‌های ژئوپلیتیکی با چین و ناکامی‌های سیاسی خود آمریکا - از اعتراض‌ها به نتایج انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۲۰ تا کشمکش‌ها بر سر سقف بدهی - میل به گزینه‌های جایگزین دلار را افزایش داده است اما کارشناسان معتقدند برای اینکه این عوامل، تهدیدی جدی برای دلار باشند، باید سبب تغییر در جریان سرمایه شوند. چین باید ذخایر یوانی را افزایش دهد.

کاهش ۲۰ درصدی سهم آمریکا از تولید جهانی

تأکید می‌شود شاید هنوز زود باشد که بگوییم امپراتوری دلار در حال از دست رفتن است اما زمینه‌های تضعیف تدریجی آن در دسترس است یا شاید بهتر است بگوییم زمینه‌های افزایش سهم ارزهایی همچون یوان چین در مبادلات بین‌المللی و ذخایر ارزی جهان می‌تواند دلار را تا حدودی به عقب براند. یکی از موارد قابل تأمل در این زمینه، ثبات نسبی اقتصاد چین (حجم پایین تورم) و مهم‌تر از آن، افزایش سهم چینی‌ها از کیک اقتصاد جهان است. آمارهای بانک جهانی نشان می‌دهد در سال ۲۰۰۰ سهم چین از تولید ناخالص جهان حدود ۳.۶٪ بوده است اما این مقدار در پایان سال ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ به ۱۸.۴٪ رسیده است. این در حالی است که در همین مدت، سهم آمریکا از تولید ناخالص جهان از ۳۰.۳٪ در سال ۲۰۰۰ با کاهش ۲۰ درصدی به ۲۴.۲٪ در سال ۲۰۲۲ رسیده است.

شدن اقتصاد نامیده می‌شود. دلاریزه شدن، بیشتر در کشورهای درحال توسعه اتفاق می‌افتد و بیشتر هم به دلیل ضعف قدرت پول ملی و اقتصاد پرنوسان آنها است و زمانی اتفاق می‌افتد که پول ملی ناپایدار می‌شود و به تدریج سودمندی خود را به عنوان وسیله‌ای برای مبادله در معاملات بازار از دست می‌دهد.

اگر شهروندان یک کشور درحال توسعه، تورم افسارگسیخته را تجربه کنند، ممکن است دلار را برای انجام معاملات روزانه انتخاب کنند. این به دلیل است که پول ملی آنها به طور مداوم، قدرت خرید کمتری پیدا می‌کند. دلاریزه شدن می‌تواند هم سود و هم هزینه داشته باشد؛ در برخی کشورها منجر به افزایش ثبات پولی و اقتصادی می‌شود اما لزوماً شامل از دست دادن استقلال اقتصادی در سیاست پولی می‌شود.

دلار آمریکا امروزه شاید ارزش پیش فرض در تجارت بین‌المللی باشد اما روند دلاریزایی در دنیا مدتی است که آغاز شده است. روسیه و چین برای کاهش وابستگی به دلار با یکدیگر همکاری می‌کنند. تجارت روبل و یوان از زمان جنگ روسیه با اوکراین هشتاد برابر شده است. ایران هم در مذاکرات با شرکای تجاری خود، از دلاریزایی صحبت می‌کند. روسیه و چین ادعا می‌کنند که پشتوانه و حامی یک ارز، باید طلا باشد. برخی از کشورهای آفریقایی، خواهان تجارت با ارزهای دارای پشتوانه فلزات ارزشمند هستند و برخی از کشورهای آمریکای جنوبی نیز خواهان ارزی با پشتوانه ذخایر مس هستند. امارات متحده عربی و هند در حال بحث درباره استفاده از روپیه برای تجارت کالاهای غیرنفتی هستند.

آمارها نشان می‌دهد برای اولین بار از سال ۱۹۹۳ چینی‌ها با کسری حساب جاری روبه روبرو شده‌اند. در همین حال، بانک‌های مرکزی باید یک ارز جایگزین امن و قابل نقد پیدا کنند که بتوانند ذخایر خود را به آن تبدیل کنند. تحلیلگران بین‌المللی می‌گویند هرچند با تحریم‌های آمریکا و سلاح سازی دلار، تمایل به کاهش استفاده از دلار در مبادلات جهانی و ذخایر بانک‌های مرکزی افزایش یافته است اما حالا نمی‌توان از سقوط امپراتوری دلار در کوتاه مدت سخن به میان آورد البته مفهوم این جملات، این نیست که دلار تضعیف نخواهد شد بلکه تنها نباید درباره تضعیف آن، دست به اغراق و تعیین زمان کرد.

دلاریزه شدن یا دلاریزایی از اقتصاد؟

برای کشوری مثل ایران، به خاطر سیاست‌های آمریکا و تحریم‌های طولانی آن علیه اقتصاد ایران، دلاریزایی از تجارت خارجی، یک ضرورت است اما باید توجه کرد، لازمه تداوم و تقویت این سیاست، حفظ و تقویت ارزش پول ملی است.

در حال حاضر دلار آمریکا بخشی از ۸۸٪ کل انتقالات بین‌المللی و هم‌چنان ذخیره غالب بین‌المللی است. بانک‌های مرکزی و شرکت‌های بزرگ در سراسر جهان دلار آمریکا را هم‌چنان به عنوان بخشی از ذخایر ارزی خود نگه می‌دارند. ذخایر دلاری کشورهای بخشی از تقاضا برای اوراق قرضه دولتی آمریکا در بازارهای مالی را افزایش داده است.

زمانی که یک کشور، دلار آمریکا را به عنوان ارز قانونی یا وسیله مبادله به جای پول داخلی خود یا در کنار آن، به رسمیت می‌شناسد، این امر در اصطلاح، دلاریزه

تشکیل می‌داد. یورو با ۲۰.۵٪ رتبه دوم را دارد و یوان چین هم ۲۰.۷٪ ذخایر بین‌المللی را تشکیل می‌دهد. چین در حال حاضر، با تسلط بر تجارت جهانی، بزرگ‌ترین فشار را در راستای دلارزدایی وارد می‌کند. چین امروزه دومین اقتصاد بزرگ جهان را دارد و بزرگ‌ترین کشور واردکننده و صادرکننده است. چین بزرگ‌ترین شریک تجاری ۶۱ کشور جهان است اما در مقایسه، آمریکا بزرگ‌ترین شریک تجاری ۳۰ کشور جهان است. سیستم ذخیره بین‌المللی هنوز در سلطه دلار آمریکا است؛ به عبارت دیگر، دلار با سهم ۵۸ درصدی از ذخایر ارزی کشورها، همچنان پادشاه است. یوان چین با تنها ۲۰.۷٪ از کل ذخایر، راه درازی برای رقابت با دلار در پیش دارد؛ به‌مرحال دلارزدایی اکنون بخشی از چشم‌انداز بین‌المللی است.

یکی از انگیزه‌های اصلی برای دلارزدایی، کاهش تأثیر تحریم‌های ایالات متحده آمریکا است؛ به‌ویژه روسیه و ایران به دلیل تحریم‌ها، انگیزه زیادتری نسبت به بقیه، برای دلارزدایی دارند.

علاوه بر تورم در آمریکا که مقابله با آن سبب افزایش نرخ بهره و کاهش ارزش اوراق خزانه آمریکا شد، عدم تعادل پس از شیوع کووید-۱۹، جنگ اوکراین و عدم تعادل انرژی، دعوت به دلارزدایی را در کشورهای پیشرو در حال توسعه تقویت کرد. بی‌شک دلارزدایی اثربخشی تحریم‌های آمریکا را در صورت بروز یک بحران جهانی کاهش می‌دهد.

دلار آمریکا همچنان در میان ذخایر ارز خارجی جهان غالب است اما سهم آن در بانک‌های مرکزی از ۷۰٪ در سال ۱۹۹۹ کاهش یافته است. در سه‌ماهه چهارم سال ۲۰۲۲، دلار آمریکا ۵۸.۳۶٪ از ذخایر ارزی را

نکته آخر

برای کشوری مثل جمهوری اسلامی ایران، به خاطر سیاست‌های آمریکا و تحریم‌های طولانی آن علیه اقتصاد ایران، دلارزدایی از تجارت خارجی، یک ضرورت است اما باید توجه کرد، لازمه تداوم و تقویت این سیاست، حفظ و تقویت ارزش پول ملی است. بی‌ثباتی اقتصادی و نیز تداوم ضعف پول ملی، سبب تکیه مردم و فعالان اقتصادی به ارزهای جهان روا برای حفظ دارایی‌هایشان خواهد شد. دلارزدایی بدون برنامه کنترل نوسانات و بی‌ثباتی اقتصادی ممکن است به دلیل محدودیت‌های موجود برای به دست آوردن و حفظ دلار، مردم را به سمت ارزهای باثبات دیگر سوق دهد که در نوع خود به دلار مرتبط هستند؛ برای مثال درهم امارات به دلار یک متصل شده است؛ بنابراین در مقطعی که قصد آمریکا تشدید محدودیت‌ها بر ایران باشد، مانند آنچه در برخی سال‌های اخیر اتفاق افتاد، ممکن است شامل فشار غیرمستقیم از راه درهم نیز بشود.

این موضوع تا حدودی درباره یورو، دومین ارز معتبر دنیا نیز به خاطر ارتباط تنگاتنگ سیاست‌های آمریکا و اروپا صدق می‌کند؛ بنابراین لازمه تجارت برمبنای پول ملی، کنترل تورم و ثبات بخشیدن به ارزش پول ملی است؛ وگرنه در عمل، نیاز به یک ارز واسط برای تسویه تجاری با کشورها خواهد بود و عملاً به نفع کشورهای طرف تجاری ایران خواهد شد.

جمع‌بندی و توصیه‌های سیاستی

از مجموع این مباحث می‌توان دریافت دلارزدایی تا حد زیادی قریب‌الوقوع است و اقتصاد جهانی و بیشتر کشورها به ویژه چین، ترکیه، برزیل و مصر تمایل داشته‌اند این اتفاق بیفتد. آنها در ۱۰ سال گذشته

اقداماتی را برای دور شدن از دلار در تجارت دوجانبه انجام داده‌اند و به یافتن شرکای تجاری غیردلاری در دایره تجارت خود ادامه داده‌اند.

به لحاظ اقتصادی، باید گفت دلارزدایی یک تغییر مثبت در بازار جهانی است؛ زیرا سبب ایجاد هماهنگی سیستم‌های معاملات مالی جهانی و افزایش رقابت عادلانه بین هر کشور برای تجارت می‌شود. دست‌کاری ارز در گذشته، یک مشکل جدی بود و این مشکل با انتقال آرام از دلار به ارزهای دیگر و ارزهای ملی می‌تواند بهبود یابد.

در همین مسیر، کاهش شکاف اقتصادی بین کشورهای مختلف، یکی دیگر از مزایای مهم دلارزدایی خواهد بود. برخلاف اینکه منافع بالقوه دلارزدایی تحت‌تأثیر سیاست‌های پولی ایالات متحده قرار نمی‌گیرد اما خطری برای تجارت وجود دارد و باید دولت ملت‌ها به دنبال جایگزینی به عنوان ذخیره کشور باشند.

ظهور ارزهای ذخیره جایگزین، توسعه بازارهای مالی عمیق و نقدشونده و همچنین ایجاد چارچوب سیاستی معتبر و شفاف در این راه ضروری است. باتوجه به آنچه حدیث آن رفت، توصیه‌های سیاستی برای ایران به صورت زیر خلاصه خواهد شد:

- چابکی در نظارت و بررسی پویایی‌های مرتبط با دلارزدایی؛ تأثیر بالقوه بر ثبات مالی جهانی، نیازمند بررسی دقیق است. با کاهش وابستگی کشورها به دلار آمریکا، تعدیل در ترکیب دارایی‌های ذخیره جهانی ممکن است منجر به تغییر در جریان سرمایه و تغییر در قیمت دارایی‌ها شود.

در غیاب هماهنگی کافی سیاست‌گذاری و مدیریت ریسک، این نوسانات می‌تواند بی‌ثباتی مالی را به ویژه در بازارهای نوظهور و کشورهایی با بدهی قابل توجه به

می‌کنند تا وضعیت دلار آمریکا را به چالش بکشند اما هیچ ارز واحدی وجود ندارد که بتواند جایگزین دلار آمریکا شود.

- توجه به بی‌ثباتی در نرخ ارز در راستای حفظ ارزش سرمایه: در معاملات و مبادلاتی که پرداخت‌ها با دلار انجام نمی‌شود، حال که ارزی وجود ندارد که معیارهای ارز قوی با حجم مبادلات عظیم و دارای ثبات در ارزش را داشته باشد، باید توجه کرد دلارزدایی می‌تواند منجر به بی‌ثباتی تجارت بین‌المللی در مبادلات شود.

بی‌ثباتی در نرخ ارز بدون دلار آمریکا، به‌ویژه برای صنایع تولیدی و معاملات پولی ممکن است به قیمت حذف آن‌ها از عرصه تجارت و اقتصاد یا کوچک‌تر شدن غیرعادی و پیش رفتن تا مرز ورشکستگی شود. این امر می‌تواند بر تجارت، سرمایه‌گذاری و جریان سرمایه، به‌ویژه در بازارهای نوظهور در کشورهای آسیایی تأثیر منفی بگذارد.

دلار ایجاد کند؛ در نتیجه، سیاست‌گذاران باید در نظرات بر این پویایی‌ها و گرفتن تدابیر مناسب برای حفظ ثبات مالی هوشیار باشند.

- پرهیز از تصمیم‌گیری شتاب‌زده در انتخاب ارز جایگزین: یافتن یک ارز جایگزین مناسب برای جایگزینی با دلار آمریکا امری چالش‌برانگیز است. برای حفظ درجه بالایی از ثبات، نقدینگی و مقبولیت، یک ارز ذخیره جایگزین باید توسط یک قدرت اقتصادی قوی و سیاست پولی قوی، دولت و قانون حامی ارزش آن پشتیبانی شود.

علاوه بر این، حجم زیادی از عرضه و امکان تبادل با ارزهای دیگر وجود دارد. بیشتر کشورها می‌توانند از این ارز به‌عنوان وسیله اصلی تسویه استفاده کنند. در حال حاضر هیچ ارز واحدی وجود ندارد که بتواند این معیارها را برآورده کند. اگرچه یورو و یوان چین تلاش